

KS. MARIUSZ CHROSTOWSKI

Wydział Pedagogiczno-Filozoficzny
Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt

EDUKACJA RELIGIJNA W POLSCE: CZAS NA ZMIANĘ?

Słowa kluczowe: edukacja religijna, lekcja religii, propozycja zmiany, duszpasterstwo szkolne

1. Wstęp. 2. Koncepcyjna reorientacja: nowy profil lekcji religii. 3. Rewitalizacja zapomnianych zasobów: duszpasterstwo szkolne. 4. Podsumowanie

1. WSTĘP

Przyjęta w Polsce forma edukacji religijnej (=lekcja religii), która zezwala w toku nauczania na szereg działań o charakterze *stricte* katechetycznym¹, wydaje się z każdym rokiem tracić swój ścisły związek z rzeczywistością egzystencjalną większości uczniów i uczennic². Raport „Młodzież 2018”³ nie pozostawia złudzeń, że młodzi ludzie nie tylko dystansują się od instytucji Kościoła, ale także wyraźnie spada poziom ich religijności oraz zmniejsza się odsetek osób uczestniczących w lekcjach religii (spadek z 93% w 2010 r. do 70% w 2018 r. wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych⁴). Polska szkoła, a wraz z nią nauczanie religii oraz cała postępa pastoralna i katechetyczna Kościoła, nie mogą pozostać obo-

---

¹ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018; Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019; A. Ofmański, *Ewangelizacja jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*, *Studia Katechetyczne* 7 (2010), 192–214; R. Chałupniak, „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/nauczanie.html#PR014> (dostęp: 24.04.2020); P. Tomasik, *Katechetyczny charakter lekcji religii*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/0007F_04.html (dostęp: 20.04.2020).

² Zob. D. Kurzydło, *Badania empiryczne w katechetyce na przykładzie zastosowania ankiety audytoryjnej (temat badania: Funkcja wtajemniczenia w katechezie młodzieży wobec problemów rozwojowych i zagrożeń cywilizacyjnych)*, *Studia Katechetyczne* 9 (2013), 181–213; W. Sadłoń, *Edukacja religijna w kontekście przemian religijności. Dwie perspektywy badawcze*, *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne* 4 (2016), 58–66.

³ Zob. *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019.

⁴ Por. A. Głowacki, *Religijność młodzieży i uczestnictwo w lekcjach religii w szkołach*, w: *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019, 162.

jętne wobec licznych i szybkich zmian społecznych⁵. Wspomniane instytucje muszą wypracować nowe formy dotarcia do młodego człowieka w czasie szerzącej się sekularyzacji i pluralizmu światopoglądowego⁶.

W tym kontekście celem niniejszego artykułu nie jest szczegółowa recepcja aktualnych przemian społeczno-religijnych w Polsce i ich skutków w życiu kościelno-religijnym Polaków, które są dobrze udokumentowane w literaturze⁷, lub detaliczne dydaktyczno-metodologiczne konstruowanie założeń nowej wizji edukacji religijnej w Polsce. Jest nim natomiast koncepcyjny szkic zmiany w kształceniu religijnym w taki sposób, aby było one bliskie potrzebom zakotwiczonym w codziennym życiu dzieci i młodzieży, a także by pozostało wierne zadaniom, które stawia przed nim Kościół⁸. Pytanie dotyczące przyszłego modelu edukacji religijnej w Polsce jest i będzie zawsze pytaniem otwartym⁹, co znajduje oparcie w samym *Dyrektorium*¹⁰, którego autorzy – mając na uwadze zmiany zachodzące w społeczeństwach – zachęcają do pracy nad nowymi koncepcjami kształcenia religijnego, w celu usprawnienia oddziaływania wychowawczego¹¹.

---

⁵ Zob. J. Mariański, *Katolicyzm polski w procesie przemian*, Władza Sądzenia 6 (2015), 29–45; tenże, *Tendencje rozwojowe w polskim katolicyzmie – diagnoza i prognoza*, Teologia Praktyczna 12 (2011), 7–24.

⁶ Zob. P. Mąkosza, *Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych*, w: *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji*, red. P. Mąkosza, Lublin 2018 8–19; H. Słotwińska, *Pedagogika religii wobec pluralizmu religijnego*, Roczniki Teologiczne 61 (2014), 2–23.

⁷ Zob. m.in.: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Warszawa 2013; W. Sadłoń, *Differentiation, polarization and religious change in Poland at the turn of 20th and 21st century*, Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review 4 (2016), 25–42; J. Mariański, *Catholicism in Poland in the process of transformation*, „Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review” 4 (2016), 3–23; M. Lisak, *Transformacje religijności Polaków – wybrane aspekty religijnej zmiany*, Sympozjum 2 (2015), 29–50; A. Potocki, *Wychowanie religijne w polskich przemianach. Studium socjologiczno-pastoralne*, Warszawa 2007; J. Mariański, *Sekularyzacja jako megatrend społeczno-kulturowy*, Kulturoznawcze Czasopismo Naukowe 1 (2017), 231–257; J. Mariański, *Sekularyzacja. Desekularyzacja. Nowa duchowość. Studium socjologiczne*, Kraków 2013; J. Mariański, *Megatrendy religijne w społeczeństwach ponowoczesnych. Studium socjologiczne*, Toruń 2016.

⁸ Zob. m.in.: Kongregacja ds. Wychowania, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1997; Jan Paweł II, *Catechesi tradendae: Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach*, 16. Oktober 1979, AAS 71/1979, 1277–1340; Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Świecki katolik świadkiem wiary w szkole*, Poznań 1986.

⁹ Por. P. Mąkosza, *Optymalny system formacji chrześcijańskiej w Polsce*, Verbum Vitae 21 (2012), 299.

¹⁰ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

¹¹ Por. R. Chałupiak, „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/nauczanie.html#PR014> (dostęp: 24.04.2020).

2. KONCEPCYJNA REORIENTACJA: NOWY PROFIL LEKCJI RELIGII

Wprowadzony po upadku komunizmu do polskich szkół w 1990 r. model edukacji religijnej jest różnie oceniany nie tylko przez uczniów i ich rodziców, ale także przez naukowców, którzy niejednokrotnie koncentrują się w swoich badaniach na jego pozytywnych i negatywnych aspektach¹². W związku z tym, że socjologowie religii coraz częściej mówią o postępującej, czy nawet wręcz przyspieszonej sekularyzacji polskiego społeczeństwa¹³, można wyciągnąć wniosek, że obecny model edukacji religijnej oparty na przesłankach katechetycznych i pozwalający na działania ewangelizacyjne podczas szkolnych lekcji religii¹⁴, nie będzie możliwy w przyszłości do utrzymania w obecnie znanej i praktykowanej formie¹⁵, a co za tym idzie konieczna będzie jego reorientacja.

Interesującą możliwością jest propozycja wprowadzenia wyznaniowego modelu kształcenia religijnego o charakterze informacyjno-wychowawczym¹⁶, którego rdzeń w polskim kontekście mogłaby stanowić personalistyczna koncepcja religijno-pedagogiczna J. Tarnowskiego¹⁷ (humanizm integralny, pedagogika personalno-egzystencjalna, pedagogika dialogu). Myśl pedagogiczna J. Tarnowskiego stawia konkretnego ucznia jako osobę ludzką o niezbywalnej godności i równorzędnego partnera w dialogu edukacyjno-wychowawczym – z jego zaintere-

---

¹² Zob. m.in.: J. Baniak, *Katecheza szkolna w opiniach i ocenach młodzieży i rodziców*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 9 (2000), 237–259; E. Jancewicz, *Katecheta świecki w społecznym odbiorze*, https://www.katechizmy.pl/sites/katecheza/files/doc/katecheta_swiecki_w_spolecznym_odbiorze.pdf (dostęp: 25.24.2020); K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole polskiej. Próba oceny*, Warszawa 2010; W. Jedynak, *Nauczanie religii w polskich szkołach – sukces czy porażka?*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 1 (2018), 207–228; A. Zellma, *Nauczanie religii w kontekście reformy systemu edukacji*, *Studia Pastoralne* 13 (2017), 98–108; T. Panuś, „Dwadzieścia lat minęło” – o blaskach i cieniach katechezy w szkolnej rzeczywistości, *Symposium* 2 (2011), 9–25; M. Zajac, *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*, Lublin 2015; J. Kowalczyk, *W nurcie przepowiadania katechetycznego. Dwadzieścia pięć lat doświadczeń w środowisku szkolnym*, Legnica 2015; W. Janiga, *Blaski katechezy szkolnej*, *Studia Pastoralne* 7 (2011), 543–554.

¹³ Por. J. Mariański, *Katolicyzm polski w procesie przemian*, S. 29–34; tenże, *Tendencje rozwojowe w polskim katolicyzmie – diagnoza i prognoza*, S. 7–24.

¹⁴ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa*, 9–11; *Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i Narodu*, II Polski Synod Plenarny (1991–1999), Poznań 2001, nr 38; P. Mąkosa P., *Optymalny system formacji chrześcijańskiej w Polsce*, 298, M. Polak, *Pastoralna postługa Kościoła w szkole. Inspiracje dla polskiego duszpasterstwa*, *Studia Pastoralne* 3 (2007), 285.

¹⁵ Przyjmując założenie, że nie sprawdzą się inne postulowane w socjologii religii scenariusze przemian religijności: Scenariusz stabilizacji lub rewitalizacji religijności w środowiskach młodzieżowych, Scenariusz synkretyzmu religijnego; Scenariusz fundamentalizmu religijnego, por. M. Marczewski, *O profesjonalnej instytucjonalizacji socjologii religii i moralności. W siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin ks. prof. dr. hab. Janusza Mariańskiego*, *Collectanea Theologica* 1 (2016), 186.

¹⁶ Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 3 (2011), 128.

¹⁷ Prof. dr hab. Janusz Tarnowski (ur. 11.07.1919; zm. 23.10.2012) to polski duchowny, naukowiec i pedagog badacz autor ponad 400 publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym, por. S. Chrobak, *Pedagogika skoncentrowana na osobie. Janusza Tarnowskiego koncepcja wychowania integralnego*, *Pedagogika Społeczna* 1 (2018), 28.

sowaniami, problemami i życiowymi doświadczeniami w centrum wszystkich teoretycznych i praktycznych wysiłków w ramach szkolnego systemu nauczania i wychowania religijnego¹⁸.

Swoistym punktem wyjścia oraz „pedagogicznym credo”¹⁹ przy opracowywaniu podstawy programowej, programu nauczania oraz planowaniu poszczególnych jednostek lekcyjnych w procesie edukacji religijnej, powinno być pięć następujących formuł religijno-pedagogicznych odzwierciedlających główne założenia myśli J. Tarnowskiego²⁰:

1. **Punkt wyjścia:** próba pozostawienia uczniowi roli dorosłego i pełne szacunku oraz zrozumienia wczucie się w pozycję ucznia z jego światem emocji, trosk, nadziei, problemów itd.²¹.

2. **Osoba ucznia:** uczeń może przerastać dorosłych w wieloraki sposób. Nie można traktować go jako kogoś, kto ma być bezwzględnie posłuszny i poddany, kto nie ma prawa do głosu i współdecydowania. Dorosły nie jest wobec ucznia sędzią, lecz towarzyszem w drodze ku dojrzałości (chrześcijańskiej), na której każdy ma prawo zbłądzić²².

3. **Relacja:** ważne jest stworzenie płaszczyzny wzajemnego zrozumienia i przyjaźni, bez oczekiwania wdzięczności czy uznania²³.

4. **Proces edukacyjny:** każdy może nauczyć się czegoś nowego od każdego – uczeń od dorosłego i dorosły od ucznia. Trzeba przede wszystkim odkryć piękno ucznia jako osoby i wsłuchać się w jego potrzeby. Podstawa programowa, programy i plany nauczania muszą być tak skonstruowane, aby wzbudzały zainteresowanie ucznia wobec przekazywanych mu treści i wartości. W tym kontekście nie należy oczekiwać natychmiastowych rezultatów, ale mieć nadzieję na przyszłość. Ważna jest tutaj stała cierpliwość i atmosfera przyjaznej radości²⁴.

5. **Cel:** pomóc uczniowi znaleźć nie tylko swoje miejsce w życiu społecznym, ale także towarzyszyć mu w odkrywaniu osobistego powołania poprzez stopniowe zbliżanie się do dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej²⁵.

---

¹⁸ Zob. min.: J. Tarnowski, *Jak wychowywać? Uczyć się od wychowanków (przyjaciół)*, Kraków 2005; tenże, *Jak wychowywać? Barykada czy dialog?*, Warszawa 2009; tenże, *Jak wychowywać? W świecie paradoksów*, Warszawa 2009; tenże, *Jak wychowywać? Wczoraj. Dziś. Jutro*, Warszawa 2009; wybrane opracowania: S. Chrobak, *Pedagogika skoncentrowana na osobie*, 27–38; tenże, *Urzeczywistnić swoje człowieczeństwo – humanizm integralny ks. prof. Janusza Tarnowskiego*, *Studia z Teorii Wychowania* 6 (2013), 9–22; W. Buczek, *Pedagogika personalno-egzystencjalna ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole, społeczeństwie*, *Polska Myśl Pedagogiczna* 3 (2017), 175–191.

¹⁹ Por. A. Sarnat-Ciastko, *Pedagogika dialogu fundamentem tutoringu szkolnego*, w: *Pedagogika dialogu. Pomiędzy w intersubiektywnej przestrzeni edukacji*, red. J. Gara, D. Jankowska, E. Zawadzka, Warszawa 2019, 105.

²⁰ Por. S. Chrobak, *Pedagogika skoncentrowana na osobie*, 33; tenże, *Urzeczywistnić swoje człowieczeństwo – humanizm integralny ks. prof. Janusza Tarnowskiego*, 12.

²¹ Por. J. Tarnowski, *Jak wychowywać? W ogniu pytań*, 175.

²² Por. tamże.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. tamże.

„Pedagogiczne credo”²⁶ J. Tarnowskiego zmusza w pewnym stopniu do przeorganizowania działalności religijno-pedagogicznej w taki sposób, aby nie opierała się ona na zasadzie współdziałania podmiotu i przedmiotu, ale miała charakter interakcji dwóch podmiotów. Podmiotowa relacja powinna być zachowana nie tylko podczas zajęć lekcyjnych, ale już na poziomie konstruowania wytycznych metodologiczno-dydaktycznych (np. w ramach powołania młodzieżowej grupy doradczej ds. nauczania religii w szkole)²⁷.

W postulowanym modelu nauczanie religii powinno koncentrować się na dialogu pedagogicznym i teologicznym, zakotwiczonym w chrześcijańskim personalizmie, który z jednej strony poprzez zgłębianie treści wzmacnia tożsamość religijną i wyznaniową, a z drugiej uwzględnia współczesne zmiany kulturowe i społeczne²⁸. Tak rozumiane kształcenie religijne zwracałoby szczególną uwagę na informatywną stronę edukacji i personalizm wychowawczy, a więc na znajomość zasad i historii chrześcijaństwa i ich wpływu na kulturę Europy oraz własnego kraju, a także kształtowanie postaw wobec Dekalogu, norm społecznych oraz na rozwój i wzmocnienie tolerancji kulturowej, społecznej i religijnej opartej na personalizmie chrześcijańskim, a także gotowości do dialogu interpersonalnego, interreligijnego i interkulturowego²⁹. Nie do pominięcia jest fakt, że nauczanie religii musi szanować świeckość szkoły na poziomie celów i metod oraz zachowywać swój wyznaniowy charakter na poziomie treści nauczania³⁰. W żadnym wypadku nie można dopuścić do utraty konfesyjnego charakteru nauczania religii w szkole, gdyż konfesyjność ze względu na dbałość o wierność przekazu zasad wiary nie podlega i nie może podlegać żadnej dyskusji³¹.

Przedstawiony szkic profilu edukacji religijnej nie jest substytutem katechezy parafialnej, ewangelizacji lub zadań misyjnych Kościoła. Poza tym, ze względu na informacyjno-wychowawczy charakter przyjętego modelu, nie jest możliwe – szanując świeckość szkoły oraz pluralistyczne światopoglądy uczniów³² – bezpośrednio realizowanie czterech podstawowych funkcji Kościoła (*martyria, leiturgia, diakonia i koinonia*) w warunkach nauczania szkolnego, gdyż trudności w ich realizacji są niejako wprogramowane w środowisko szkolne, rzecz jasna nie w równym wymiarze, ponieważ nie ma większego problemu z zdaniem wnioskującymi z diakonii³³. Właści-

²⁶ A. Sarnat-Ciastko, art.cyt., 105.

²⁷ Por. S. Chrobak, *Urzeczywistniać swoje człowieczeństwo*, 15; zob. także: L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012, 30; J. Kostkiewicz, *Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia*, *Polska Myśl Pedagogiczna* 2 (2016), 51–81.

²⁸ Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii...*, art.cyt., 127.

²⁹ Por. tamże, 128; por. także: R. Chałupniak, *Wychowanie religijne w szkołach europejskich*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Tarnów 2003, 175–201.

³⁰ Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania...*, art.cyt., 128; por. także: F. Pajer, *Nauczanie religii*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, 632.

³¹ Por. Kongregacja ds. Wychowania, *Dyrektorium Ogólne o katechizacji*, nr 74, por. także: R. Chałupniak, „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/nauczanie.html#PR014> (dostęp: 24.04.2020).

³² Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania...*, art.cyt., 128;

³³ Por. U. Kropač, *Konzeptionelle Dilemmata: Schulpastoral in Schulen postmoderner Gesell-*

wym miejscem czynnego urzeczywistniania wspomnianych zadań jest i zawsze nią pozostanie wspólnota religijna (np. parafia). Poza tym szczególnym kryterium i warunkiem spójności edukacji, religijnego wychowania oraz formacji dzieci i młodzieży jest docenienie działań edukacyjnych między szkołą, rodziną, Kościołem i innymi instytucjami edukacyjno-wychowawczymi, pedagogicznymi, psychologicznymi itd.³⁴.

Obecna sytuacja pastoralno-katechetyczna w Polsce wiąże się z trzema głównymi zagrożeniami, bądź też realnie istniejącymi problemami, które w swoim artykule pokrótce analizuje P. Tomasiak³⁵: 1. W wielu parafiach nie odbywa się dopełnienie nauczania religii przez spotkania inicjacyjne³⁶; 2. Działania pastoralno-katechetyczne mają charakter pojedynczych i okazjonalnych akcji³⁷; 3. Nauczania religii o profilu katechetyczno-ewangelizacyjnym zagrożone jest dydaktyzmem³⁸. Dużą pomoc w rozwiązaniu powyższych problemów stanowiłaby nie tylko koncepcyjna reorientacja szkolnego profilu nauczania religii, ale także powrót (w ramach dyskursu teoretycznego i praktyki religijno-pedagogicznej) do idei duszpasterstwa szkolnego.

3. REWITALIZACJA ZAPOMNIANYCH ZASOBÓW: DUSZPASTERSTWO SZKOLNE

Obecnie Kościół w Polsce nie opracował całościowej koncepcji duszpasterstwa szkolnego³⁹. Działania o podobnym charakterze były prowadzone w okresie przedwojennym. Przez szkolną pracę duszpasterską rozumiano wówczas wszystkie katechetyczne zajęcia poza cotygodniowymi, dwugodzinnymi zajęciami religijnymi⁴⁰. Publikacje i dokumenty z tego czasu nie odnoszą się jednak wprost do jakiegoś konkretnego modelu duszpasterstwa szkolnego, lecz ograniczają się raczej do wyliczenia różnych rodzajów działań pastoralnych, takich jak np. rekolekcje szkolne lub nabożeństwa w ramach rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego⁴¹. Ani po II wojnie światowej, ani po powrocie nauczania religii do szkół w 1991 r. problem ten nie był tak naprawdę dyskutowany⁴². Nie oznacza to jednak, że zagadnienie duszpa-

---

schaften, irp-impulse: Zeitschrift für den katholischen Religionsunterricht an allgemein bildenden Gymnasien und beruflichen Schulen, Frühjahr (2015), 10–16.

³⁴ Por. A. Kiciński, *Katecheza a nauczanie religii katolickiej w Polsce*, Roczniki Teologiczne 11 (2018), 32.

³⁵ Zob. P. Tomasiak, *Lekcja religii – odpowiedzialna praca na rzecz polskiej szkoły i Kościoła*, Studia Pastoralne 13 (2017), 74–86.

³⁶ Por. tamże, 81–82.

³⁷ Por. tamże, 82–83.

³⁸ Por. tamże, 83.

³⁹ Por. M. Polak, art.cyt., 284.

⁴⁰ Por. R. Czekalski, *Duszpasterstwo szkolne – czy wykorzystana szansa?*, Ateneum Kapłańskie 3 (2004), 515.

⁴¹ Por. J. Bobicz, *Organizacja działań katechizacji w parafii*, Ateneum Kapłańskie 22 (1936), 480–493; por. także: M. Jeż, *Czynnik nadprzyrodzony w pracy szkolnej katechezy*, Ateneum Kapłańskie 14 (1928), 386–397; M. Węglewicz, *Przyczynki do zagadnień rekolekcji szkolnych*, Ateneum Kapłańskie 12 (1926), 198–205.

⁴² Por. R. Czekalski, art.cyt., 518.

sterstwa szkolnego – szczególnie w odniesieniu do edukacji religijnej i wychowania dzieci i młodzieży – nie jest poruszane w różnych dokumentach kościelnych⁴³. Zasadniczą trudnością, która wyłania się z analizy owych dokumentów, w tym kontekście stanowi fakt, że nie istnieje klarowne rozgraniczenie między duszpasterstwem szkolnym a duszpasterstwem katechetycznym⁴⁴.

Pojęcie duszpasterstwa szkolnego w praktyce naszych niemieckich sąsiadów obejmuje szereg działań pastoralnych, podjętych przez Kościół katolicki i ewangelicki na rzecz humanizacji środowiska szkolnego⁴⁵. Niemieccy biskupi w dokumentach dotyczących duszpasterstwa szkolnego zwracają uwagę przede wszystkim na bardzo istotny aspekt, jakim jest potrzeba zaangażowania duszpasterskiego w szkole i uznanie tej posługi jako płaszczyzny dotarcia do wszystkich osób w środowisku szkolnym (dzieci, młodzieży, rodziców, nauczycieli, pracowników technicznych itd.)⁴⁶. To chrześcijańskie zaangażowanie w szkole wykracza daleko poza granice nauczania religii⁴⁷ i jest szczególnie widoczne nie tylko w dobrowolnych, wielorakich ofertach pastoralno-rekreacyjnych⁴⁸, ale także w poradnictwie duchowym, psychologicznym i pedagogicznym, zwykłym ludzkim towarzyszeniu w obliczu wyzwań, które przynosi ze sobą szkolna codzienność (np. problemy w rodzinie, żałoba na skutek śmierci ucznia lub nauczyciela, utrata miejsca pracy itp.) oraz współpracy różnych instytucji kościelnych i społecznych⁴⁹. Działania w ramach duszpasterstwa szkolnego mają wspólny cel: „pomóc ludziom żyć”. Dotyczy to wszystkich typów szkół: państwowych, prywatnych i katolickich⁵⁰.

---

⁴³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, nr 82, 106; Konferencja Episkopatu Polski, *Regulamin posługi duszpasterskiej prefektów*, w: *Dyrektorium atechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, 123–126.

⁴⁴ Por. R. Czekalski, art.cyt., 518.

⁴⁵ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Schulpastoral – der Dienst der Kirche an den Menschen im Handlungsfeld Schule*, Bonn 1996, 7; *Evangelische Schulseelsorge. Ein Projekt der Evangelischen Landeskirche in Württemberg 2007 – 2010*, red. Evangelischer Oberkirchenrat Stuttgart, Pädagogisch-Theologisches Zentrum in Stuttgart, Stuttgart 2008, 4.

⁴⁶ Por. *Positionspapier zur Verhältnisbestimmung von Katechese, Religionsunterricht und Schulpastoral in Hamburg. Empfehlungen zur Kooperation der katholischen Schulen und Pfarreien*, red. Erzbistum Hamburg, Hamburg 2015, 6; Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, *Schwerpunkte kirchlicher Verantwortung im Bildungsbereich 1975*, w: *Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik: Beschlüsse der Vollversammlung*, red. L. Bertsch, Freiburg – Basel – Wien 1976, 539.

⁴⁷ Por. A. Kaupp, *Religionsunterricht und Schulpastoral*, w: *Handbuch Schulpastoral. Für Studium und Praxis*, red. A. Kaupp, G. Bussmann, B. Lob, B. Thalheimer, Freiburg i. Br. 2015, 240.

⁴⁸ Zob. *Christ sein in der Schule. Schulpastoral in der Diözese Augsburg*, red. Diözese Augsburg, Augsburg 2006, 42–43; A. Zuk, *Pastoralne zaangażowanie parafii w struktury szkolne: innowacyjny model wychowania społeczno-kulturowego*, w: *Człowiek – Środowisko życia – Edukacja*, red. A. Theiss, Toruń 2012, 240.

⁴⁹ Por. M. Seibt, *Schulpastoral an berufsbildenden Schulen des dualen Schulsystems: eine qualitativ-empirische Untersuchung zur Entwicklung von Qualitätskriterien für eine gelingende Schulpastoral an Berufsschulen*, Berlin 2008, 25; *Wenn die Kirche zur Schule geht ... Kreative Ideen, Projekte und Konzepte zur Schulpastoral*, red. H. Demmelhuner, M. Hartung, A. Wicker, München 2011, 13–14.

⁵⁰ Por. *Positionspapier zur Verhältnisbestimmung...*, 6.

W żadnym stopniu duszpasterstwo szkolne nie może być utożsamiane z lekcjami religii lub traktowane jako jej „przedłużenie” w innych warunkach i pod inną postacią. Konieczne jest tu wprowadzenie zasady zróżnicowania i komplementarności⁵¹. Zróżnicowanie polega na tym, że edukacja religijna i duszpasterstwo szkolne to dwie zupełnie odrębne rzeczywistości edukacyjne, które funkcjonują w jednym środowisku – środowisku szkolnym. W przeciwieństwie do duszpasterstwa szkolnego, nauczanie religii jest przede wszystkim przedmiotem szkolnym, który formalnie stanowi część edukacji szkolnej (od przedszkola do ostatniego roku szkoły średniej), ze wszystkimi wynikającymi z tego obowiązkami i prawami. Na tym samym poziomie jak inne przedmioty, edukacja religijna jest częścią jednolitej struktury dydaktycznej i pedagogicznej szkoły⁵².

Zjawisko komplementarności między edukacją religijną a duszpasterstwem szkolnym wiąże się bezpośrednio z faktem, że religia może stać się przedmiotem duszpasterstwa szkolnego w odniesieniu do edukacji religijnej na co najmniej trzy sposoby: jako zinstytucjonalizowane normy, praktyki, przekonania (poziom ideologiczny), jako społeczne i kulturowe fakty, które wystąpiły w historii i są obecne w codziennym życiu uczniów (poziom kulturowy) lub jako subiektywne spojrzenie na religię osób (poziom indywidualny)⁵³. Poza tym programy nauczania religii zawierają różnorodne treści i podstawowe pytania, które mogą w duszpasterstwie szkolnym służyć za punkt wyjścia w ramach spotkań, dyskusji, warsztatów itp. W odniesieniu do osób wyznających inne religie, mających inne przekonania lub osób niewierzących, można te treści wykorzystać w celu uwiarygodnienia religijnych wzorców interpretacyjnych, ponieważ religia napotyka na społeczną rezerwę i niezrozumienie, szczególnie w ramach dyskusji dotyczącej problemów etycznych i moralnych⁵⁴.

Istotnym postulatem, który ułatwiłby implementację duszpasterstwa szkolnego w polskim systemie kształcenia, jest włączenie w jego ramy innych programów pe-

⁵¹ Por. M. Polak, art.cyt., 291.

⁵² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1997, nr 78, poz. 483, art. 53, pkt 4; *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, art. 12, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1998, nr 51, poz. 318; *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty*, art. 16, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1991, nr 95, poz. 425; *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych*, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1992, nr 36, poz. 155 (zaktualizowane: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1993, nr 83, poz. 390; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1999, nr 67, poz. 753; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 2017, nr 67, poz. 1147); *Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 06 września 2000 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii*, w: Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej 2000, nr 4, poz. 20 (zaktualizowane: Amtsblatt des Bildungsministeriums 2016, nr 6, poz. 21; Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej 2019, nr 4, poz. 465).

⁵³ Por. U. Kropač, *Religiöses Lernen im Zeichen von Entkonfessionalisierung: Zukunftsperspektiven konfessionellen Religionsunterrichts in der öffentlichen Schule*, Religionspädagogischen Beiträge 1 (2013), 86–87; por. także: U. Riegel, *Wie Religion in Zukunft unterrichten? Zum Konfessionsbezug des Religionsunterrichts von (über-)morgen*, Stuttgart 2018, 162.

⁵⁴ Por. U. Kropač, *Konfessionslosigkeit. Religionsunterricht vor einer unterschätzten Herausforderung*, Religionspädagogischen Beiträge 2 (2018), 43.

dagogiczno-psychologicznych, np.: aktywnej, świadomej i kierunkowej współpracy z Centrum Rozwoju Edukacji w Warszawie⁵⁵. Interakcja tych systemów może stać się swoistym katalizatorem modelu duszpasterstwa w polskim środowisku szkolnym i przynieść wiele pozytywnych impulsów nie tylko w ofertach duszpasterstwa szkolnego, ale także w trwałym zaakceptowaniu go przez organy prowadzące szkoły, instytucje sprawujące nadzór pedagogiczny nad szkołami czy osoby o innych poglądach niż chrześcijańskie. Może się też przyczynić do lepszego kształcenia osób odpowiedzialnych za edukację religijną i wychowanie dzieci i młodzieży⁵⁶.

Poza tym duszpasterstwo szkolne powinno nieprzerwanie kooperować z miejscowymi parafiami tak, aby umożliwić uczniom (wyrażającym takie życzenie), pogłębione wychowanie religijne oraz katechezę wtajemniczenia chrześcijańskiego w właściwym środowisku katechetycznym, a więc we wspólnocie żyjącej wiarą (co nie jest możliwe w szkole, ponieważ katecheza ma charakter ściśle religijny)⁵⁷. Nie chodzi tu tylko o przekazywanie i pogłębianie wiedzy o religii, ważne jest także wychowanie w wierze Kościoła, co oznacza wprowadzenie do pełni życia chrześcijańskiego⁵⁸. Duszpasterstwo szkolne musi uwzględniać nie tylko wydarzenia w konkretnej diecezji oraz okolicznych parafiach, ale także ściśle współpracować z grupami bądź ruchami młodzieży katolickiej. Tak rozumiana kooperacja poszerza perspektywę współpracy szkoły z innymi instytucjami, znacząco wykracza poza środowisko szkolne i przyczynia się w ten sposób do otwarcia szkoły na środowisko lokalne⁵⁹. Przedstawione tu podejście koncepcyjne jest zgodne z wymogami rozwoju szkół, może ponadto pozytywnie wpłynąć na efektywność organizacji procesu edukacyjno-wychowawczego, ale także przyczynić się do humanizacji środowiska szkolnego i budowania kapitału społecznego⁶⁰.

4. PODSUMOWANIE

Zaprezentowany szkic propozycji zmian w istniejącym modelu edukacji religijnej w Polsce może być punktem wyjścia do dalszej dyskusji w odniesieniu do profilu edukacji religijnej i duszpasterstwa szkolnego, które wymagają szczegółowego,

---

⁵⁵ Centrum Rozwoju Edukacji jest ogólnopolską placówką kształcenia nauczycieli, prowadzoną przez Ministra Edukacji Narodowej. Celem Centrum jest prowadzenie działań mających na celu poprawę systemu edukacji i poprawę jakości edukacji zgodnie z polityką państwa w zakresie edukacji i szkoleń, por. <https://www.ore.edu.pl/> (dostęp: 01.05.2020).

⁵⁶ Por. A. Zuk, dz.cyt., 246, 261.

⁵⁷ Por. A. Potocki, *Parafia podmiotem i miejscem katechezy*, *Perspectiva* 2 (2006), 85, por. także: W. Kujawin, *Parafialne duszpasterstwo katechetyczne w optyce Magisterium Kościoła*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 3 (2014), 30.

⁵⁸ Por. Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, Nr 18.

⁵⁹ Por. *Christ sein in der Schule*, 31.

⁶⁰ Por. A. Wójcik, *Obszary współpracy w szkole i środowisku lokalnym w opinii dyrektorów szkół – przegląd dotychczasowych badań*, *Edukacja – Technika – Informatyka* 2 (2016), 68; R. Dorczak, *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym*, w: *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków 2012, 329–330.

analityczno-krytycznego opracowania i dostosowania do polskich warunków⁶¹. Jedną z większych trudności na drodze zmiany profilu edukacji religijnej oraz implementacji duszpasterstwa szkolnego w Polsce, obok zagadnień koncepcyjno-prawnych⁶², są kwestie finansowe oraz zagadnienia dotyczące polityki personalnej⁶³. Ważna jest w tym względzie nie tylko otwartość organów prowadzących szkoły lub nadzoru pedagogicznego, ale także i przede wszystkim porozumienie wewnętrzkościelne, które umożliwiłoby np.: redukcję godzin lekcyjnych nauczania religii na wybranych poziomach edukacyjnych (np. w klasach, w których przewidziane są egzaminy państwowe, tj. 8 klasa szkoły podstawowej i ostatnie klasy szkół średnich)⁶⁴ i ich wykorzystanie do zaangażowania określonego nauczyciela religii w działalność duszpasterstwa szkolnego w terenie danej szkoły.

Proponowany informacyjno-wychowawczy model edukacji religijnej, którego rdzeń w polskim kontekście mogłaby stanowić personalistyczna pedagogika dialogu J. Tarnowskiego, zakłada nie tylko konkretność i integralność zjawisk społecznych i doświadczeń indywidualnych, ale jego realizacja umożliwiłaby powiązanie w swych założeniach problemów, z którymi zmagają się uczniowie i ich rodziny, a także „budowanie mostów” pomiędzy różnymi światopoglądami⁶⁵. Tak rozumiane nauczanie religii, uzupełnione o duszpasterstwo szkolne, stanowiłoby płaszczyznę nawiązania dialogu „między wiarą a pytaniami współczesnego świata, z różnymi perspektywami antropologicznymi, z wyzwaniem nauki i techniki, z przemianami zwyczajów społecznych i przy zaangażowaniu na rzecz sprawiedliwości”⁶⁶.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Christ sein in der Schule. Schulpastoral in der Diözese Augsburg*, red. Diözese Augsburg, Augsburg 2006.
- Evangelische Schuleseelsorge. Ein Projekt der Evangelischen Landeskirche in Württemberg 2007–2010*, red. Evangelischer Oberkirchenrat Stuttgart, Pädagogisch-Theologisches Zentrum in Stuttgart, Stuttgart 2008.
- Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, *Schwerpunkte kirchlicher Verantwortung im Bildungsbereich 1975*, w: *Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik: Beschlüsse der Vollversammlung*, red. L. Bertsch, Freiburg–Basel–Wien 1976, 518–548.
- Jan Paweł II, *Catechesi tradendae: Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach*, 16. Oktober 1979, AAS 71/1979, 1277–1340.

⁶¹ Por. M. Polak, art.cyt., 289.

⁶² Por. R. Czekalski, art.cyt., 521.

⁶³ Por. M. Polak, *Pastoralna posługa Kościoła w szkole*, 292; A. Zuk, dz.cyt., 244–425.

⁶⁴ R. Strus, S. Zwolak, *Nauczanie religii w przedszkolu i wybrane zagadnienia dydaktyczne i prawne krótki poradnik praktyczny dla dyrektorów i organów prowadzących*, Zamość 2013, 12.

⁶⁵ Por. XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania*, Dokument Końcowy, 27 października 2018 r., Watykan, https://nowaewangelizacja.org/wp-content/uploads/2018/12/DOKUMENT_KONCOWY_SYNODU.pdf, nr 157 (dostęp: 20.04.2020).

⁶⁶ Tamże, nr 158.

- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Regulamin posługi duszpasterskiej prefektów*, w: *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, 123–126.
- Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Świecki katolik świadkiem wiary w szkole*, Poznań 1986.
- Kongregacja ds. Wychowania, *Dyrektorium Ogólne o katechizacji*, Poznań 1997.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, art. 12, w: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1998, nr 51, poz. 318.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, w: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1997, nr 78, poz. 483.
- Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 06 września 2000 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii*, w: *Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej* 2000, nr 4, poz. 20 (zaktualizowane: *Amtsblatt des Bildungsministeriums* 2016, nr 6, poz. 21; *Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej* 2019, nr 4, poz. 465).
- Positionspapier zur Verhältnisbestimmung von Katechese, Religionsunterricht und Schulpastoral in Hamburg. Empfehlungen zur Kooperation der katholischen Schulen und Pfarreien*, red. Erzbistum Hamburg, Hamburg 2015.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych*, w: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1992, nr 36, poz. 155 (zaktualizowane: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1993, nr 83, poz. 390; *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1999, nr 67, poz. 753; *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 2017, nr 67, poz. 1147).
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Schulpastoral – der Dienst der Kirche an den Menschen im Handlungsfeld Schule*, Bonn 1996.
- Szkola i uniwersytet w życiu Kościoła i Narodu*, II Polski Synod Plenarny (1991–1999), Poznań 2001.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty*, art. 16, w: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1991, nr 95, poz. 425.
- XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania, Dokument końcowy*, 27 października 2018 r., Watykan, https://nowaewangelizacja.org/wp-content/uploads/2018/12/DOKUMENT_KONCOWY_SYNODU.pdf (dostęp: 20.04.2020).

Literatura przedmiotowa

- Baniak J., *Katecheza szkolna w opiniach i ocenach młodzieży i rodziców*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 9 (2000), 237–259.
- Bobicz J., *Organizacja działań katechizacji w parafii*, *Ateneum Kapłańskie* 22 (1936), 480–493.
- Buczek W., *Pedagogika personalno-egzystencjalna ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole, społeczeństwie*, *Polska Myśl Pedagogiczna* 3 (2017), 175–191.
- Chałupiak R., „Katecheza” czy „nauczanie religii”? *W obronie szkolnej katechezy*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/nauczanie.html#PR014> (dostęp: 24.04.2020).
- Chałupiak R., *Wychowanie religijne w szkołach europejskich*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Tarnów 2003, 175–201.
- Chrobak S., *Pedagogika skoncentrowana na osobie. Janusza Tarnowskiego koncepcja wychowania integralnego*, *Pedagogika Społeczna* 1 (2018), 27–38.
- Chrobak S., *Urzeczywistniać swoje człowieczeństwo – humanizm integralny ks. prof. Janusza Tarnowskiego*, *Studia z Teorii Wychowania* 6 (2013), 9–22.

- Czekalski R., *Duszpasterstwo szkolne – czy wykorzystana szansa?*, *Ateneum Kapłańskie* 3 (2004), 514–528.
- Dorczyk R., *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym*, w: *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, red. G. Mazurkiewicz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2012, 311–331.
- Głowacki A., *Religijność młodzieży i uczestnictwo w lekcjach religii w szkołach*, w: *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2019, 162.
- Jancewicz, E. *Katecheta świecki w społecznym odbiorze*, https://www.katechizmy.pl/sites/katecheza/files/doc/katecheta_swiecki_w_spolecznym_odbiorze.pdf (dostęp: 25.24.2020).
- Janiga W., *Blaski katechezy szkolnej*, *Studia Pastoralne* 7 (2011), 543–554.
- Jedynak W., *Nauczanie religii w polskich szkołach – sukces czy porażka?*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 1 (2018), 207–228.
- Jeż M., *Czynnik nadprzyrodzony w pracy szkolnej katechezy*, *Ateneum Kapłańskie* 14 (1928), 386–397.
- Kaupp A., *Religionsunterricht und Schulpastoral*, w: *Handbuch Schulpastoral. Für Studium und Praxis*, red. A. Kaupp, G. Bussmann, B. Lob, B. Thalheimer, Freiburg i. Br.: Herder 2015, 228–243.
- Kiciński A., *Katecheza a nauczanie religii katolickiej w Polsce*, *Roczniki Teologiczne* 11 (2018), 17–34.
- Kostkiewicz J., *Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia*, *Polska Myśl Pedagogiczna* 2 (2016), 51–81.
- Kowalczyk J., *W nurcie przepowiadania katechetycznego. Dwadzieścia pięć lat doświadczeń w środowisku szkolnym*, Legnica: Diecezjalne Centrum Edukacyjne 2015.
- Kropač U., *Konfessionslosigkeit. Religionsunterricht vor einer unterschätzen Herausforderung*, *Religionspädagogischen Beiträge* 2 (2018), 33–44.
- Kropač U., *Konzeptionelle Dilemmata: Schulpastoral in Schulen postmoderner Gesellschaften*, *irp-impulse: Zeitschrift für den katholischen Religionsunterricht an allgemein bildenden Gymnasien und beruflichen Schulen*, Frühjahr (2015), 10–16.
- Kropač U., *Religiöses Lernen im Zeichen von Entkonfessionalisierung: Zukunftsperspektiven konfessionellen Religionsunterrichts in der öffentlichen Schule*, *Religionspädagogischen Beiträge* 1 (2013), 79–90.
- Kujawin W., *Parafialne duszpasterstwo katechetyczne w optyce Magisterium Kościoła*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 3 (2014), 25–37.
- Kurzydło D., *Badania empiryczne w katechetyce na przykładzie zastosowania ankiety audytoryjnej (temat badania: Funkcja wtajemniczenia w katechezie młodzieży wobec problemów rozwojowych i zagrożeń cywilizacyjnych)*, *Studia Katechetyczne* 9 (2013), 181–213.
- Lisak M., *Transformacje religijności Polaków – wybrane aspekty religijnej zmiany*, *Symposium* 2 (2015), 29–50.
- Marczewski M., *O profesjonalnej instytucjonalizacji socjologii religii i moralności. W siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin ks. prof. dr. hab. Janusza Mariańskiego*, *Collectanea Theologica* 1 (2016), 177–196.
- Mariański J., *Catholicism in Poland in the process of transformation*, „Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review” 4 (2016), 3–23.
- Mariański J., *Katolicyzm polski w procesie przemian*, *Władza Sądzenia* 6 (2015), 29–45.
- Mariański J., *Megatrendy religijne w społeczeństwach ponowoczesnych. Studium socjologiczne*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2016.
- Mariański J., *Sekularyzacja jako megatrend społeczno-kulturowy*, *Kulturoznawcze Czasopismo Naukowe* 1 (2017), 231–257.
- Mariański J., *Sekularyzacja. Desekularyzacja. Nowa duchowość. Studium socjologiczne*, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2013.
- Mariański J., *Tendencje rozwojowe w polskim katolicyzmie – diagnoza i prognoza*, *Teologia Praktyczna* 12 (2011), 7–24.
- Mąkosa P., *Optymalny system formacji chrześcijańskiej w Polsce*, *Verbum Vitae* 21 (2012), 297–311.
- Mąkosa P., *Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych*, w: *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji*, red. P. Mąkosa, Lublin: Wydawnictwo Pronoia 2018 8–19.

- Mąkosa P., *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, Roczniki Pastoralno-Katechetyczne 3 (2011), 123–136.
- Misiaszek K., *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole polskiej. Próba oceny*, Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego 2010.
- Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2019.
- Ofmański A., *Ewangelizacja jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*, Studia Katechetyczne 7 (2010), 192–214;
- Pajer F., *Nauczanie religii*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2007, 632.
- Panuś T., „Dwadzieścia lat minęło” – o blaskach i cieniach katechezy w szkolnej rzeczywistości, Sympozjum 2 (2011), 9–25.
- Polak M., *Pastoralna posługa Kościoła w szkole. Inspiracje dla polskiego duszpasterstwa*, Studia Pastoralne 3 (2007), 275–293.
- Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego 2013.
- Potocki A., *Parafia podmiotem i miejscem katechezy*, Perspectiva 2 (2006), 84–100.
- Potocki A., *Wychowanie religijne w polskich przemianach. Studium socjologiczno-pastoralne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2007.
- Riegel U., *Wie Religion in Zukunft unterrichten? Zum Konfessionsbezug des Religionsunterrichts von (über-)morgen*, Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag 2018.
- Sadłoń W., *Differentiation, polarization and religious change in Poland at the turn of 20th and 21st century*, Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review 4 (2016), 25–42.
- Sadłoń W., *Edukacja religijna w kontekście przemian religijności. Dwie perspektywy badawcze*, Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne 4 (2016), 58–66.
- Sarnat-Ciastko A., *Pedagogika dialogu fundamentem tutoringu szkolnego*, w: *Pedagogika dialogu. Pomiędzy w intersubiektywnej przestrzeni edukacji*, red. J. Gara, D. Jankowska, E. Zawadzka, Warszawa: Wydawnictwo APS 2019, 99–110.
- Seibt M., *Schulpastoral an berufsbildenden Schulen des dualen Schulsystems: eine qualitativ-empirische Untersuchung zur Entwicklung von Qualitätskriterien für eine gelingende Schulpastoral an Berufsschulen*, Berlin: LIT Verlag 2008.
- Słotwińska, H., *Pedagogika religii wobec pluralizmu religijnego*, Roczniki Teologiczne 61 (2014), 2–23.
- Strus R., Zwolak S., *Nauczanie religii w przedszkolu i wybrane zagadnienia dydaktyczne i prawne krótki poradnik praktyczny dla dyrektorów i organów prowadzących*, Zamość: Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli 2013.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać? Barykada czy dialog?*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam 2009.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać? Uczyć się od wychowanków (przyjaciół)*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2005.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać? W świecie paradoksów*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam 2009.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać? Wczoraj. Dziś. Jutro*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam 2009.
- Tarnowski J., *Problem chrześcijańskiej pedagogiki*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej 1982.
- Tarnowski J., *Wychowanie do pokoju z Bogiem i ludźmi*, Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha, 1984.
- Tomasik P., *Katechetyczny charakter lekcji religii*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/0007_F_04.html (dostęp: 20.04.2020).
- Tomasik P., *Lekcja religii – odpowiedzialna praca na rzecz polskiej szkoły i Kościoła*, Studia Pastoralne 13 (2017), 74–86.
- Wenn die Kirche zur Schule geht ... Kreative Ideen, Projekte und Konzepte zur Schulpastoral*, red. H. Demmelhuner, M. Hartung, A. Wicker, München: Deutscher Katecheten-Verein 2011.

- Węglewicz M., *Przyczynek do zagadnień rekolekcji szkolnych*, *Atenum Kapłańskie* 12 (1926), 198–205.
- Wójcik A., *Obszary współpracy w szkole i środowisku lokalnym w opinii dyrektorów szkół – przegląd dotychczasowych badań*, *Edukacja – Technika – Informatyka* 2 (2016), 62–69.
- Zajac M., *XXV lat nauczania religii w polskiej szkole. Między nadzieją a rzeczywistością*, Lublin: Wydawnictwo NATAN 2015.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze 2012.
- Zellma A., *Nauczanie religii w kontekście reformy systemu edukacji*, *Studia Pastoralne* 13 (2017), 98–108.
- Zuk A., *Pastoralne zaangażowanie parafii w struktury szkolne: innowacyjny model wychowania społeczno-kulturowego*, w: *Człowiek – Środowisko życia – Edukacja*, red. W. Theiss, Toruń: Wydawnictwa Edukacyjne „Akapit” 2012, 228–262.

Strony internetowe

<https://www.ore.edu.pl/> (dostęp: 1.05.2020)

RELIGIOUS EDUCATION IN POLAND: TIME FOR A CHANGE?

Summary

The purpose of the article is to draft a proposal for a conceptual change in religious education in Poland in such a way, that the teaching of religion during „accelerated” secularization is close to the needs of children and young people, and that it remains to the tasks set by the Church. The proposed informational and educational model of religious education, whose core in the Polish context could be the personalist pedagogy of dialogue by J. Tarnowski, assumes not only the specificity and integrity of social phenomena and individual experiences, but its implementation would allow linking in their assumptions problems that students struggle with their families, as well as „building bridges” between different worldviews.

Key words: religious education, religion lesson, proposal of change, school pastoral care

Nota o Autorze

Ksiądz mgr lic. **Mariusz CHROSTOWSKI** – duchowny diecezji łomżyńskiej, studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2014 r. dyplomem magistra teologii. Obecnie doktorant na Wydziale Pedagogiczno-Filozoficznym Katolickiego Uniwersytetu Eichstätt-Ingolstadt (Niemcy).
Kontakt e-mail: m-chrostowski@wp.pl